

Temat 21: Mitologia kaszubska (cz. I).

Dawne wierzenia naszych przodków, ich mitologia, podobnie jak pozostałych Słowian, są znacznie mniej znane od mitologii starożytnych Greków, Rzymian, Germanów, czy Celtów. Znaczący wpływ na tę sytuację ma niemal zupełny brak źródeł pisanych poruszających tę kwestię. Nieliczne z nich odnoszą się prawie wyłącznie do obszaru Słowiańszczyzny wschodniej (Ruś) lub połabskiej (obszar położony między Odrą a Łabą i Morzem Bałtyckim a Rudawami). Wyjątek stanowią tutaj żywoty św. Ottona z Bambergu, które zawierają opisy pogańskich wierzeń naszych przodków, ale tylko w odniesieniu do zachodniej części Pomorza. Przed tysiącem lat nasi przodkowie sąsiedowali z plemionami połabskimi, a część ziem zaodrzańskich weszła w skład powstałego w XII w. państwa Gryfitów (księstwa zachodniokaszubskiego). Okoliczność ta, oraz fakt czczenia tych samych bóstw w różnych częściach Słowiańszczyzny, skłania (z zachowaniem jednak pewnej ostrożności) do przyjęcia tezy, że również na Kaszubach dani bogowie byli (lub mogli być) czczeni. Możliwość poznania dawnych wierzeń (sprzed przyjęcia chrześcijaństwa) jest możliwa także dzięki badaniom archeologicznym, materiałom etnograficznym oraz językowym.

Choć świat słowiańskich (w tym kaszubskich) bóstw i wierzeń jest znacznie lepiej poznany niż jeszcze kilkadziesiąt lat temu, to nadal kryje wiele tajemnic i niejasności, które powodują, że według niektórych uczonych określenie *mitologia słowiańska* (tym bardziej w węższym znaczeniu: kaszubska, polska, czeska itp.) jest nadużyciem.

Jak wyglądał kaszubski Olimp? Aleksander Labuda w dziele *Bògòwie i dëchë naj przodków* naliczył ponad 30 bogów czczonych niegdyś przez Kaszubów. Średniowieczne źródła pisane potwierdzają tylko Trzyglowa. W Szczecinie miały znajdować się świątynie, w których – jak pisał jeden z autorów żywota św. Ottona – *od głupiego ludu pogańskiego doznawał czci bożek Trzyglów*. Warto przytoczyć opis jego kultu: *Prócz tego [tj. oddawania czci w świątyniach – D.Sz.] obywatele chowali zwykle także konia pięknego kształtu, którego nazywano koniem boga Trzyglowa. Również jego siodło złotem i srebrem, jak na boga przystało, przyozdobione przechowywał w jednej z kontyn [tj. świątyń – D.Sz.] kapłan pogański. Osiodłany nim koń boski w oznaczonym miejscu i czasie występował, kiedy ów lud pogański różnym błędem uwiedziony gromadził się dla zasięgnięcia wróżby. Był zaś następujący zwyczaj zasięgania wróżb. Ustawiwszy tu i tam szereg włóczni kazali koniowi Trzyglowa przez nie przechodzić. Kiedy ten krocząc nie dotknął żadnej z nich, uważano przepowiednię za pomyślną, by siedząc na koniach wyruszali w celach grabieży.*

Jeżeli natomiast któreś z nich dotknął swoim kopytem, to uważali, że bóstwo nie pozwala im dosiadać koni; zwracali się wtedy zaraz do rzucenia losów, na podstawie których mogliby poznać, czy okrętem czy też raczej pieszo powinni udać się na rozbój. Z każdego zaś łupu, jaki zdobyli, zwykli składać dziesięcinę i w każdej okoliczności udawali się zawsze do wymienionych kontyn, aby boga Trzygłowa zapytać o przyszły wynik. Należy dodać, że biskup bamberski Otto w czasie akcji misyjnej rozbił posąg Trzygłowa, ale trzy posrebrzane jego głowy, od których to właśnie nazwano go Trzygłowem przesłał papieżowi. Trzygłów był czczony także w Wolinie i w Brennie na Połabiu (dzisiejszy Neubrandenburg w Niemczech).

Kult innego boga, Peruna, źródłowo poświadczony jest tylko na Rusi, jednak istnieją ślady archeologiczne wskazujące na to, że był czczony także na Pomorzu (Wolin). Świadczą o tym także fakty językowe – Aleksander Labuda przedstawił tę kwestię następująco: *Miono jegò jesz dzys zėje i lędze sã zarzekają: Do Paróna! Do jasnistěch Paronów! Bòji sã jak Paróna! Tě Gromie! Do sto Gromów!* Materiał językowy oraz etnograficzny pozwala stwierdzić, że również Weles (Wołos, Welewit, Welewitka), bóstwo czczone na Rusi, znane było naszym przodkom. Istniała bowiem dawniej nazwa wysepki na jeziorze Woświn w miejscowości Tucze (pow. łobeski), która brzmiała *Weler* bądź *Wela*. Według podań znajdowało się tam niegdyś miejsce składania ofiar. O kulcie tego władcy zaświatów, a zarazem opiekuna pasterzy i poetów, świadczy także znana kaszubska piosenka *Welewetka*.

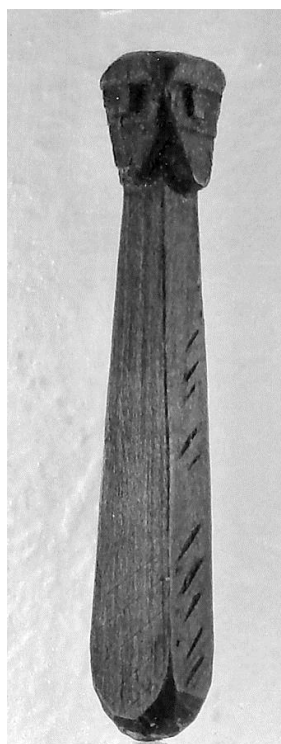
Weles – obraz czeskiego malarza Jana Zrzavý (1890-1977)

(Źródło: <http://bohuslavbrouk.files.wordpress.com/2010/10/jan-zrzavy-veles-1929-tempera-platno-100-x-130-cm.jpg>)

Odniesienia toponomastyczne wskazują na obecność na Kaszubach kultu Belboga i Czarnoboga. Białoboki (dawniej Belbuck), dzisiaj dzielnica Trzebiatowa, prawdopodobnie zawdzięcza swą nazwę Belbogowi. Według roczników miejscowego klasztoru

premonstrateńskiego Belbog *oznacza boga białego i dobrego*. Kamienny posąg tego bożka znajduje się w Muzeum Regionalnym w Szczecinku (w latach 20. XX w. miejscowi rybacy wyłowili go z jeziora Lubicko Wielkie). Według legendy posąg miał pierwotnie stać na wzniesieniu Sosnowa Górka, niedaleko wsi Łubowo. Przeciwnieństwem dobrego boga był Czarnobóg. Żyjący w XII stuleciu kronikarz Helmold, proboszcz z Bozowa w Wagrii (dzisiejsze Niemcy), podaje, że Słowianie określali Czarnoboga także mianem Diabła.

Na Pomorzu czczono prawdopodobnie również Świętowita (wskazuje na to znaleziona w Wolinie drewniana figurka), którego obdarzano szczególnym kultem na sąsiedniej Rugii.

Świętowit woliński

(Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Swietowit_wolinski.jpg)

Materiał językowy świadczy (czy też może świadczyć) o istnieniu kultu innych bogów. Aleksander Labuda uważa, że przywoływani jeszcze dziś (ale już bez odniesienia religijnego) przez Kaszubów Dôlëbóg i Dôlëszók, to inne nazwy Belboga i Czarnoboga. Labuda wymienia również Jastrzëbòga (boga wiosny), o kulcie którego świadczą dziś zwyczaje określane jako *gaik i maik*. Według kaszubskiego pisarza i poety, po przyjęciu chrześcijaństwa doszło do utożsamienia tego boga ze zmartwychwstałym Chrystusem (Jastrë to po kaszubsku Wielkanoc). Według Jerzego Sampa pierwowzorem Jastrzëbòga była Jastra, gdyż *nasi przodkowie, idąc w ślady swych pobratymców zamienili bóstwa żeńskie na męskie*. Jego zdaniem w przypadku tej bogini płodności i miłości *mamy do czynienia z asymilacją*

kultu wielkiej bogini Isztar (czczonej pod różnymi imionami m.in. przez Babilończyków, Egipcjan, Greków czy Rzymian), o czym świadczyć może także podobieństwo fonetyczne. Niezwykle ciekawą sprawą jest tutaj fakt, że w czasie prac wykopaliskowych w grobach kultury wschodniopomorskiej (czyli z okresu sprzed ponad dwóch tysięcy lat) w Jastarni natrafiono – jak podaje J. Samp – na muszle Kauri (jeden z najbardziej charakterystycznych chyba dowodów rozpowszechnionego u nas przed ponad dwoma tysiącami lat kultu płodności), pochodzące z Morza Czarnego i Zatoki Perskiej.

Należy podkreślić, że uczeni przypuszczają, że niektóre bóstwa słowiańskie mogły mieć lokalne nazwy, np. niekiedy uważa się, że Trzygłów był lokalną wersją Welesa lub Świętowita. Niewykluczone, że śladem kultu Swaroga lub jego syna Swaróżyca może być nazwa, dzisiaj kociewskiej, wsi Swaróżyn.

Nasi przodkowie oddawali cześć bogom w świątyniach (zob. szczecińska kontyna), ale przede wszystkim na licznych wzniesieniach, w gajach, czy przy źródłach. Dużą rolę w kulcie pogańskim odgrywały drzewa (w szczególności dąb), zwierzęta (np. wspomniany wcześniej koń) oraz kamienie, szczególnie duże głazy, zwane często diabelskimi (na niektórych w czasach późniejszych umieszczano krzyże), które świadczą o wielowiekowej walce Kościoła z pogańskimi wierzeniami. Walka ta przyniosła Kościołowi pełne zwycięstwo, ale tylko w przypadku kultu dawnych bóstw. Nieco inaczej przedstawia się sprawa z istotami niższego rzędu, różnymi demonami i duchami (zob. temat 21, cz. II).

Diabelski kamień w miejscowości Owśnice koło Kościerzyny (fot. A. Hinz)

.....

Uwaga!

Scenariusz lekcji omawiający powyższe zagadnienia wraz z materiałami źródłowymi w języku kaszubskim znajduje się w *Pomeranii*, w numerze 3 z 2009 roku. Scenariusz jest dostępny także w wersji cyfrowej – zob. <http://www.skarbnicakaszubska.pl/najo-uczba-csb> (*Najô Ûczba 25*).

.....

Bibliografia

Gieysztor A., *Mitologia Słowian*, Warszawa 2006.

Kajkowski K., Kuczkowski A., *Słowiańskie święte gaje na Pomorzu we wczesnym średniowieczu*, „Nasze Pomorze”, nr 11(2009).

Kuczkowski A., *Tradycja kontynuacji ośrodków kultu pogańskiego*, „Nasze Pomorze”, nr 11(2009).

Labuda A., *Bògowie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczë mitologii)*, red. Bogusława i Jaromira Labudda, Bolszewo 2008.

Pomorze Zachodnie w żywotach Ottona, oprac. J. Wikarjak, Warszawa 1979.

Treder J., *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym)*, Wejherowo 1989.

Treder J., *Kaszubi. Wierzenia i twórczość: ze słownika Sychty*, Gdynia 2002.

Samp J., *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.

Strzelczyk J., *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 2007.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-7, Wrocław 1967-1976.